

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 7583/22

לפני: כבוד השופט י' עמית
כבוד השופטת ד' ברק-ארז
כבוד השופט ד' מינץ

העותר: המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רות ועמנואל
רקמן באוניברסיטת בר-אילן

נ ג ד

המשיבים: 1. הרבנים הראשיים לישראל
2. ממשלת ישראל
3. השר לשירותי דת
4. היועצת המשפטית לממשלה

עתירה למתן צו על תנאי

תאריך הישיבה: ו' בטבת התשפ"ד (18.12.2023)

בשם העותר: עו"ד קרן הורוביץ; עו"ד שי זילברברג

בשם המשיבים: עו"ד יונתן נד"ב

פסק-דין

השופט ד' מינץ:

עניינה של העתירה שלפנינו בהרכב האסיפה הבוחרת את חלק מחברי מועצת הרבנות הראשית לישראל ואת הרבנים הראשיים (להלן: האסיפה הבוחרת) בהתאם לסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, התש"ם-1980 (להלן: חוק הרבנות הראשית או החוק). ביום 6.7.2023 ניתן צו על תנאי המורה למשיבים לבוא וליתן טעם מדוע לא ישקלו גם מינוי של נשים לאסיפה הבוחרת ככל שהן עומדות בדרישות של השכלה תורנית והלכתית מתאימה.

הרקע לעתירה ותמצית טענות הצדדים

1. ענייננו כאמור בהרכבה של האסיפה הבוחרת לפי סעיף 6 לחוק, שתפקידה לבחור את מרבית חברי מועצת הרבנות הראשית ואת הרבנים הראשיים עצמם. לפי סעיף 6 לחוק, האסיפה הבוחרת כוללת 150 חברים – 80 מהם "רבנים" לפי החלוקה המפורטת בסעיף 7 לחוק ו-70 מהם "נציגי ציבור" לפי החלוקה המפורטת בסעיף 8 לחוק. עתירה זו מתמקדת בסעיף 7(8) לחוק הקובע כי האסיפה הבוחרת תכלול:

10 רבנים שימנו הרבנים הראשיים לישראל, בהתייעצות עם השר (ראש הממשלה לפי ההגדרה המופיעה בסעיף 1 לחוק – ד.מ.) ובאישור הממשלה.

המחלוקת בין הצדדים מוגדרת וממוקדת: האם ניתן לפרש את המונח "רבנים" שבסעיף 7(8) לחוק ככולל גם נשים העוסקות בדת ובהלכה היהודית, או בלשון הצו על תנאי שניתן – "ככל שהן עומדות בדרישות של השכלה תורנית והלכתית מתאימה".

2. העותר טוען כי סעיף 7(8) לחוק אינו מגדיר תנאי כשירות ביחס לנציגים המכונים "רבנים", ועל כן יש לפרש מונח זה כמתייחס לכל מי שעוסק בדת ובהלכה היהודית גם אם אינו נושא תפקיד פורמלי ואף אם אינו מחזיק בכשירות רבנית פורמלית – ובלי קשר למינו, איש או אישה. לעמדה זו לשון החוק סובלת פרשנות על פיה יוכרו כ"רבנים" גם נשים אשר למדו הלכה בלימודים גבוהים או במוסדות להכשרת מנהיגות הלכתית דתית, כמו גם יועצות הלכה, טוענות רבניות, רבניות אולפנה וכדומה. זאת בהתאם לעקרונות היסוד לפרשנות חקיקה, ובהתאם להוראת סעיף 6 לחוק הפרשנות, התשמ"א-1981 (להלן: חוק הפרשנות), על פיה "האמור בלשון זכר – אף לשון נקבה במשמע, וכן להיפך".

3. לטענת העותר פרשנותו גם עולה בקנה אחד עם התכלית האובייקטיבית של החוק, שכן חזקה שהמחוקק לא התכוון להפלות בין נשים לגברים, ומקום שהמחוקק בחר שלא לפרט תנאי כשירות קשיחים, אין מקום לקרוא תנאים אלו לתוך החוק, ובפרט כאשר מדובר בתנאי כשירות מפלים הפוגעים פגיעה אנושה בעיקרון השוויון בין המינים. בית משפט זה גם קבע בעבר כי כאשר מדובר בתפקיד שאינו מחייב הפעלה של דין דתי, אין מקום להחריגו מתחולת חוק שיווי זכויות האשה, התשי"א-1951 (להלן: חוק שיווי זכויות האשה). כמו כן, גם התכלית הסובייקטיבית של החוק מובילה למסקנה כי נשים כשירות להתמנות במסגרת סעיף 7(8) לחוק, שכן התכלית העומדת בבסיס ההוראה היא מתן ייצוג בבחירת הרבנים לקבוצות רבות בקרב האוכלוסייה היהודית תוך מתן ביטוי משמעותי לעולם התורה, גם לגבי מי שאינו מחזיק בתפקיד רבני פורמלי. המשיבים אף

לא הקפידו בפועל בעבר על כך שהגורמים המאיישים את תפקיד ה"רבנים" יהיו בעלי הסמכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית לישראל. גם לא ניתן לקבל את העמדה לפיה הסמכה לרבנות יכולה להינתן רק לגברים, ועמדה זו גם אינה עולה בקנה אחד עם מקורות הלכתיים שונים.

4. מנגד טענו המשיבים כי הפרשנות להוראות החוק, המיוסדת על עמדת הרבנים הראשיים לפיה בהתאם להלכה היהודית הסמכה לרבנות יכולה להינתן רק לגברים, היא פרשנות המעוגנת בלשון החוק ובתכליתו, ובמכלול הנסיבות היא אינה מקימה עילה להתערבות על ידי בית המשפט. כפי שנמסר מהרבנות הראשית, העמדה לפיה רק גברים יכולים לקבל הסמכה לרבנות הינה מושרשת ורווחת באופן גורף על פי ההלכה היהודית האורתודוקסית ואינה ייחודית לרבנים הראשיים. אף העותר עצמו אינו מבקש מינוי של נשים מכוח סעיף 7(8) לחוק בהיותן "רבנות" או "רבניות", אלא נוקט במינוח של "נשים העוסקות בדת ובהלכה היהודית". ואולם המחוקק גילה דעתו בדבר החשיבות שהוא רואה בכך שבאסיפה הבוחרת תהיה נוכחות דומיננטית של "רבנים" כקבוצה אחת המרכיבה את האסיפה, שאמורה לבטא את הפן הדתי-רבני המובהק; ולצידה קבוצת נציגי ציבור שאינם נדרשים להיות רבנים, שאמורה לבטא את הפן הציבורי הכללי יותר. קבוצת הרבנים אמורה להביא לידי ביטוי בפועלה גם את המומחיות ההלכתית הייחודית להם כרבנים. המשיבים אכן הודו כי המצב אינו משביע רצון ומעורר קושי, אך המענה לכך צריך להיות בדרך של תיקון חקיקתי.

דיון והכרעה

5. ראש וראשית לכל, פרשנות דבר חקיקה מתחילה מלשונו ומוגבלת על ידה. הלשון היא זו הקובעת את גבולות פרשנות דבר החקיקה (רע"א 3961/10 המוסד לביטוח לאומי נ' סהר חברה לתביעות בע"מ (בשם מגדל חברה לביטוח בע"מ), פ"ד סה(2) 563, 585 (2012); רע"א 7451/19 עזבון המנוח גבריאל אטולין נ' דרויש, פסקה 6 לחוות דעתי (12.10.2020); בג"ץ 5158/21 גורטלר נ' שר הרווחה, פסקה 18 לחוות דעתו של מ"מ הנשיא פוגלמן (28.12.2023) (להלן: עניין גורטלר); אהרן ברק פרשנות במשפט – פרשנות החקיקה 97 (1993)). "הפרשנות אינה מוגבלת אך למלים, אך המלים מגבילות את הפירוש" (ע"א 554/83 "אתא" חברה לטכסטיל בע"מ נ' עיזבון המנוח זולוטולוב יצחק ז"ל, פ"ד מא(1) 282, 304 (1987)). כאשר לשונה של הוראת חוק ברורה וחד משמעית אין מקום ליתן לה משמעות שאין היא יכולה לשאת. כאשר הלשון אינה מאפשרת מתחם אפשרויות מילולי כלשהו, על בית המשפט לסיים את מלאכת הפרשנות ואין הוא אמור להידרש לבחינת תכלית החוק (בג"ץ 7009/04 עיריית הרצליה נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד סו(3) 596, 618 (2013-2014)).

6. העתירה שלפנינו נסובה על סעיף 7(8) לחוק העוסק ב"רבנים שימנו הרבנים הראשיים לישראל". הפרשנות הבסיסית והפשוטה של המונח "רבנים" על פי תפיסת עולם הלכתית אורתודוקסית כפי שנתפסת על ידי הרבנות הראשית, היא מי שהוסמך לרבנות על ידי הרבנות הראשית. לא ניתן לצקת לתוך מונח זה בחוק את המשמעות אותה מבקש העותר לצקת. אכן, לפי סעיף 6 לחוק הפרשנות, ברגיל, מקום בו נוקט החוק לשון זכר הכוונה היא גם ללשון נקבה. על כן בדרך הכלל, כאשר ממלא תפקיד מתואר באמצעות מונח בלשון זכר, אין הכוונה כי מדובר בתפקיד שניתן למלאו רק על ידי זכר ולא על ידי נקבה. אולם אף לעמדת העותר (כמפורט בסעיף 30 לעיקרי הטיעון מטעמו) לא מבוקש לקרוא לתוך המושג "רבנים" שבחוק את המונח "רבניות", שכן אין חולק, הגם שזה חפצו של העותר, כי אין כיום הסמכה של נשים לרבנות על ידי הרבנות הראשית לישראל; ואין הכוונה, כפי שציין העותר, להכללת "רבניות" במובן העממי של "נשות רבנים". ברצון העותר לצקת ללשון החוק משמעות שונה לחלוטין של "אנשים העוסקים בדת ובהלכה". אכן, אם היה נוקט החוק בלשון "אנשים העוסקים בדת ובהלכה", פשיטא כי היה מקום לפרש את המונח "איש" ככולל גם "אישה", ולא היה כל מקום למנוע מנשים העוסקות בדת ובהלכה להימנות על רשימה זו. אולם לא כך המצב. לא נעלמה מעיני הטענה כי בעבר הרבנות הראשית לא הקפידה על מינוי "רבנים" שהוסמכו בלבד בפרשנות דווקנית זו שהם דבקים בה לפחות משנת 2018 (פסקה 14 לכתב התשובה). אלא שגם אם בעבר ננקטה התנהלות שביטאה פרשנות שונה, אין בכך כדי להשליך על פרשנות החוק כהלכתה (והשוו: דנג"ץ 7335/21 שרת הפנים נ' מדינצ'בה, פסקה 17 לפסק דינו של מ"מ הנשיא ע' פוגלמן (13.11.2023); בג"ץ 3805/06 אדרעי נ' משרד הבטחון אגף השיקום, פסקה 10 (15.9.2011)).

בהערת אגב יצוין עוד, כי סעיף 1 לחוק הפרשנות קובע כי: "חוק זה יחול לגבי כל חיקוק והוראת מינהל, אף אם ניתנו לפני תחילתו, אם אין הוראה אחרת לענין הנדון ואם אין בענין הנדון או בהקשרו דבר שאינו מתיישב עם חוק זה". היינו סעיף 6 לחוק אינו חזות הכול, ולא בכל מקום בחוק שבו מופיע מילה בלשון זכר, היא כוללת גם נקבה. הדבר תלוי בהקשר הכולל של החוק.

7. מתיחת הפרשנות והכללת נשים העוסקות בדת ובהלכה היהודית אל תוך הגדרת "רבנים" חוטאת אפוא לפרשנות הלשונית ומותחת את מושג הרבנים מעבר לגבולותיו. וכפי שנאמר בבג"ץ 1765/22 משרד תומר ורשה עורכי דין נ' שרת הפנים (3.7.2022):

“על הפרשן לבחון את לשון החקיקה, אשר תוחמת את גדר הפרשנויות שהחוק יכול לשאת. הפרשנות המילולית טומנת בחובה גמישות, ואולם אין למתוח את גבול הלשון בצורה מלאכותית. תנאי הכרחי לאימוץ חלופה פרשנית הוא עיגון לשוני, ולו מינימאלי, שכן כידוע 'גבול הפרשנות הוא גבול הלשון'” (שם, פסקה 23).

8. מעבר לכך. פרשנות לשונית של מונח מסוים צריכה להיעשות מתוך ההקשר שבו הוא מופיע (בג”ץ 7590/14 “במקום” – מתכננים למען זכויות תכנון נ’ ועדת המשנה להתנגדויות של מועצת התכנון העליונה במינהל האזרחי, פסקה 11 (10.8.2015)). וכפי שנאמר לאחרונה בעניין גורטלר:

“אין לבודד את המילה נושא הפרשנות מההקשר הלשוני שבו היא מצויה בהוראת החוק, מאחר שלא ניתן לעמוד על משמעותו של ביטוי אלא בהקשר המלא שלו: 'דיבור שבחוק הוא יצור חי בסביבתו. הוא מקבל צביונו מהקשר הדברים'” (שם, פסקה 20).

בענייננו כאמור, העותר טוען אמנם כי לנשים יש את “היכולת להיות מוסמכות לרבנות בהתאם להלכה האורתודוקסית”, אך גם לשיטתו הן אינן באות בכלל “רבנים” או למצער בכלל “רבניות”. פרשנות זו מתבקשת מאליה גם בהתחשב בהקשר הכללי של ההסדר שבחוק. זאת בהתייחס למעשה המחוקק שיצר שתי קבוצות נפרדות וברורות המרכיבות את האסיפה הבוחרת: האחת, כוללת “נציגי ציבור” בהקשר הכללי-ציבורי; והשנייה, כוללת “רבנים” בהקשר הדתי-רבני. וארחיב.

9. תחילה יש לעמוד על תפקידיה של מועצת הרבנות הראשית הנבחרת בחלקה על ידי האסיפה הבוחרת, ואשר שני הרבנים הראשיים לישראל שנבחרים גם הם על ידי האסיפה הבוחרת משמשים ברוטציה ביניהם כנשיאיה.

תפקידי מועצת הרבנות הראשית נמנים בסעיף 2 לחוק. ביניהם מתן תשובות וחוות דעת בענייני הלכה לשואלים בעצתה; פעולות “לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות”; מתן תעודות הכשר על כשרות “למצרך מיובא או לבשר מיובא כהגדרתם בחוק איסור הונאה בכשרות, התשמ”ג-1983, ולקבוע הוראות שהמועצה הוסמכה לקבוע לפי הוראות החוק האמור”; ומתן כשירויות שונות לכהונה כבעלי תפקידים – דיינים, רבני ערים ורושמי נישואין. מדובר בתפקידים בעלי צביון דתי-הלכתי, התואמים את נקודת המוצא לפיה הרבנות הראשית היא “הסמכות ההלכתית העליונה במדינה” (בג”ץ 47/82 קרן התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ’ שר הדתות, פ”ד מג(2) 661 (1989)). תפקידים אלו של מועצת הרבנות הראשית וההחלטות הניתנות על ידה משפיעים על כלל הציבור

בישראל. כפועל יוצא מכך, גם בשיקולים שיש לקחתם בחשבון בעת בחירת האסיפה הבוחרת את חברי המועצה, קיים היבט כללי-ציבורי, ולא רק "דתי". כך גם עמד לנגד עיני המחוקק הכלל לפיו "אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור" (בבלי ברכות, נה ע"א; וראו: ישיבה מס' 324 של הכנסת מיום 19.3.1980, עמ' 2463-2462; וכן: ישיבה מס' 244 מיום 9.7.1979, עמ' 3405-3406).

10. היבט דו-ערכי זה של תפקידי מועצת הרבנות הראשית והרבנים הראשיים, גם בקשר לאינטרסים שראוי שישפיעו על בחירת הרבנים הראשיים ובחירת חברי מועצת הרבנות הראשית, קיבל ביטוי ברור בהרכב האסיפה הבוחרת כפי שנקבע בחוק. כאמור, החוק מגדיר שתי קבוצות ברורות המרכיבות את הרכב האסיפה – קבוצת "נציגי ציבור" וקבוצת "רבנים". לפי סעיף 7 לחוק, קבוצת "הרבנים" מתוך האסיפה הבוחרת מוגדרת כך:

- (1) 30 רבני עיר מן הערים הגדולות;
- (2) 14 רבני עיר מן המועצות המקומיות הגדולות;
- (3) 2 רבנים אזוריים אחד מכל אחת משתי המועצות האזוריות הגדולות; היה יותר מרב אזורי אחד במועצה אזורית אחת – הוותיק שבהם, ואם היו בעלי ותק שווה – הקשיש שבהם; "רב אזורי" – מי שנבחר או שנתמנה באישור השר לרב של מועצה אזורית;
- (4) 8 רבני יישוב מכל אחד מ-8 היישובים הגדולים; "רב יישוב" – רב של מושב, קיבוץ או יישוב אחר שאינו רשות מקומית שנבחר או נתמנה באישור השר;
- (5) רב שכונה הוותיק מכל אחת מן הערים ירושלים, תל-אביב-יפו, חיפה ובאר-שבע, ומבעלי ותק שווה – הקשיש שבהם; "רב שכונה" – מי שנתמנה לרב שכונה בידי המועצה הדתית באישור השר;
- (6) 10 הדיינים הוותיקים ביותר, ומבעלי ותק שווה – הקשיש שבהם;
- (7) הרב הצבאי הראשי וסגנו, ואם אין סגן – הרב הצבאי בעל הדרגה הצבאית הגבוהה ביותר, ומבעלי אותה דרגה – הוותיק שבהם בשירות הרבנות הצבאית;
- (8) 10 רבנים שימנו הרבנים הראשיים לישראל, בהתייעצות עם השר ובאישור הממשלה.

ולפי סעיף 8 לחוק, קבוצת "נציגי הציבור" מוגדרת כך:

- (1) 25 ראשי הערים הגדולות;
- (2) 6 ראשי המועצות המקומיות הגדולות;
- (3) 4 ראשי המועצות האזוריות הגדולות;
- (4) 14 ראשי המועצות הדתיות של הערים הגדולות;
- (5) 4 ראשי המועצות הדתיות של המועצות המקומיות הגדולות;

- (6) 2 שרים שתבחר הממשלה ;
 (7) 5 חברי הכנסת שתבחר הכנסת או ועדה מוועדותיה
 שהסמיכה לכך ;
 (8) 10 אנשי ציבור שימנה השר, בהתייעצות עם הרבנים
 הראשיים לישראל ובאישור הממשלה.

כפי שציינו המשיבים, הרכב הקבוצה של "נציגי הציבור" (המפורטים בסעיף 8 לחוק) נועד לתת ביטוי לפן הציבורי-כללי שבבחירת מועצת הרבנות הראשית. הוא כולל נציגות של ראשי הערים הגדולות, ראשי המועצות המקומיות והאזוריות הגדולות, ראשי המועצות הדתיות, שרים, חברי כנסת ואנשי ציבור נוספים. מדובר בהרכב נציגי הציבור על גווניו השונים, בהנחה שגם הרכב המוסד המופקד על שירותי הדת במועצות איננו כולל רק אנשי הלכה, אלא מייצג את הציבור הרחב. בהקשר זה אף נקבע בעבר כי ראשי מועצות דתיות שמונו ישירות על ידי השר לשירותי דת (ולא לפי הפרוצדורה הקבועה בסעיפים 2-5 לחוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971 "המשקפת את רצון התושבים ומעניקה להם ייצוג") אינם יכולים להיחשב כ"נציגי הציבור" (בג"ץ 5673/18 עתים יעוץ ומידע במעגל החיים היהודי נ' ועדת הבחירות לרבנים הראשיים לישראל (14.8.2018) (להלן: עניין עתים)). הדגש בקבוצת נציגי הציבור הוא אפוא ייצוג האוכלוסייה הכללית.

11. אלא שהחוק אינו מסתפק כאמור בייצוגם של אינטרסים כלל-ציבוריים, ודורש הרכב קבוצת "רבנים" בתוך האסיפה הבוחרת אשר נועד לבטא פן דתי-הלכתי-רבני" בבחירת הרכב האסיפה. קבוצה זו לא רק שלא נועדה לתת ביטוי לפן הציבורי-כללי, אשר מיוצג כאמור באמצעות קבוצת "נציגי הציבור", אלא היא כוללת בכוונת מכוון "רבנים" ולא רק "אנשי דת והלכה". זאת, כפי שציינו המשיבים, כדי לבטא את הפן שעניינו מומחיותם הייחודית של הנושאים בתואר זה, מעצם הסמכתם לרבנות.

12. הסדר זה אותו בחר המחוקק בקשר להרכב האסיפה הבוחרת הוא הסדר דווקני, מדויק ומפורט לפרטי פרטים באמצעותו ביקש המחוקק לבטא את האינטרסים השונים הראויים לייצוג. כך גם נקבע בעבר בהקשר אחר בעניין עתים, שם התעוררה כאמור שאלת זהותם של ראשי המועצות הדתיות מתוך רכיב "נציגי הציבור" באסיפה הבוחרת:

"בענייננו, התווה המחוקק הסדר מורכב ומפורט, שבבסיסו השאיפה להבטיח ייצוג באסיפה הבוחרת למגוון אינטרסים שראוי כי ישפיעו על תהליך הבחירה ברבנים הראשיים לישראל, ובמרבית חברי מועצת הרבנות הראשית לישראל. חוק הרבנות הראשית מבחין בין 'רבנים' לנציגי ציבור; בין ראשי ערים לראשי מועצות

דתיות; ובין נציגי הממשלה והכנסת, לאנשי ציבור שמינויים מסור לשר לשירותי דת. הוא מעניק משקל רב להיבט המקומי, ורואה בו פרמטר מרכזי לחברותם של רבנים ואנשי ציבור באסיפה המכוננת.

עסקינן בהסדר עדין, היורד לפרטי הפרטים של האינטרסים הראויים לייצוג. באמצעותו, איזן המחוקק בצורה מדודה ומדויקת – תוך מתן הוראות מספריות והגדרת תפקידי החברים באסיפה הבוחרת – בין השיקולים והאינטרסים המיוצגים באסיפה. על כן, יש לקרוא את ההסדר באופן דווקני" (שם, פסקה 9).

את ההסדר יש לקרוא אפוא באופן דווקני, ואין אפשרות לקרוא לתוכו את אשר

אין בו.

13. העותר ביקש להסתמך על פסקי הדין שניתנו בעניין פורז (בג"ץ 953/87 פורז נ' שלמה להט, ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב(2) 309 (1988)) בו דובר בשאלת בחירתן של נשים על ידי מועצת הרשות המקומית להיות נציגות הרשות המקומית באסיפה הבוחרת רב עיר; ובעניין כהנא דרור (בג"ץ 8213/14 כהנא דרור נ' השר לשירותי דת (15.8.2017)) שם נדונה אפשרותן של נשים להתמודד לתפקיד מנהל בתי הדין הרבניים. אולם אין בפסקי דין אלו כדי לסייע לעותר. בנוגע לעניין פורז טען העותר כי "אין כל הבדל מהותי בין האספה הבוחרת את רב העיר לעומת האספה הבוחרת את הרבנים הראשיים". ברם באותו עניין דובר בבחירה של "נציגי מועצת הרשות המקומית" לאסיפה הבוחרת רב עיר. ההחלטה שעמדה על הפרק הייתה החלטת מועצת עיריית תל אביב-יפו על פיה נשים לא ישתתפו באסיפה הבוחרת כעניין עקרוני של מדיניות, ולא בשל קיומו של מונח כזה או אחר בחקיקה. בוודאי שלא היה מדובר בניסיון לצקת למונח "רבנים" משמעות כבענייננו. כך גם פסק הדין שניתן בעניין כהנא דרור אינו יכול להכריע את הכף בהתייחס לנסיבות שבענייננו. באותו עניין הובהר כי נוכח העובדה שתפקיד מנהל בתי הדין הרבניים הוא תפקיד מינהלי-אדמיניסטרטיבי בעיקרו ובמהותו, אין מניעה שבדין למנות אישה לתפקיד זה, ככל שתימצא ראויה לתפקיד. על רקע הסכמתו העקרונית של השר לשירותי דת באותו עניין, הורה בית המשפט על הוספת מסלול כשירות נוסף (מעבר ל"אדם הכשיר להיבחר רב עיר") אשר יחול על גברים ונשים. אלא שבענייננו אין מדובר בתנאי כשירות להיבחר לתפקיד מינהלי-אדמיניסטרטיבי. במקרה זה קיים קשר ישיר וענייני בין תפקידם של הרבנים בהקשר הדתי-הלכתי לבין התפקיד שהם ממלאים במסגרת חברותם באסיפה הבוחרת. אכן, אותם רבנים החברים באסיפה הבוחרת אינם ממלאים באופן מלא תפקיד "דתי" במובן של יישום ישיר של דין דתי או הלכתי בעת שהם משתתפים בה. אולם בהתאם להסדר הדווקני ששרטט המחוקק כאמור, מדובר בבעלי תפקידים אשר נועדו לבטא את הפן הדתי-הלכתי הטמון בבחירה ולוודא כי יש

לנבחרים על ידם את הסגולות, הכישרונות והיכולת ההלכתית הנדרשת לכהונת רבנים ראשיים וחברי מועצת הרבנות הראשית.

14. בשנים לב לאמור, הניסיון להסתמך על הוראות חוק שיווי זכויות האשה, גם הוא אינו יכול לסייע במקרה זה. אכן, על פי הוראות החוק האמור, על גוף ציבורי ליתן ביטוי הולם בנסיבות העניין לייצוגן של נשים במשרות השונות, אולם מכאן ועד הקביעה כי קריאת המונח "רבנים" כוללת בחובה גם "נשים העוסקות בדת ובהלכה" הדרך ארוכה. סעיף 7(ג) לחוק שיווי זכויות האישה קובע גבול ברור, לפיו "הוראות חוק זה לא יחולו על מינוי לתפקיד דתי בהתאם לדין הדתי, ובכלל זה על מינוי רבנים ובעלי תפקידים שיפוטיים בבתי דין דתיים". מבחינת מהות העניין מדובר כאמור, בהתייחס להקשר הכולל שבו הוא בא לידי ביטוי בחוק, בתפקיד "דתי", ועל כן קשה בעיניי עמדת העותר כי אין תחולה בענייננו להוראת סעיף 7(ג) האמורה.

הפרשנות המוצעת על ידי העותר למונח "רבנים", לעומת זו של המשיבים, אינה עולה אפוא עם ההקשר הכללי של החוק.

15. אכן, אין באמור לעיל כדי להתעלם מכך שהסדר הקבוע בחוק מעורר קושי. מדובר בגוף הבוחר בעלי תפקידים מרכזיים בעלי השפעה על היבטים שונים בתחומי ההלכה, הדת והחיים הציבוריים של כלל האוכלוסייה היהודית בישראל. גוף שכזה צריך לקבל את אמון הציבור ולייצג את האוכלוסייה היהודית על כל גווניה, נשים וגברים כאחד. אי-הנוחות מתעצמת נוכח העובדה שלא רק 80 תפקידי ה"רבנים" אינם כוללים נשים, אלא גם מרבית תפקידי "נציגי הציבור", הלכה למעשה, מאוישים על ידי גברים. ברם לא בידנו הדבר, וכפי שאמרו המשיבים, בידי המחוקק בלבד לתקן את הטעון תיקון.

16. כמו כן, אין ספק שסוגיית מעמדה של נשים בעלות השכלה תורנית הלכתית ראויה לדיון וביור בזירות הציבוריות השונות. אין חולק גם כי כיום יותר ויותר נשים רוכשות השכלה תורנית, וזאת בין היתר על רקע ההתפתחות הניכרת בתחום הלימודים התורניים הגבוהים לנשים, ועל כך תבוא עליהן הברכה. אך נקודת המוצא היא כי בית משפט זה אינו נכנס לנעלי הרבנות הראשית כבעלת הסמכות ההלכתית העליונה.

17. לצד זאת, ומבלי שיהיה בכך כדי לגרוע במאומה מהאמור לעיל בדבר הסמכות ההלכתית הנתונה למועצת הרבנות הראשית ולרבנים הראשיים, ראיתי לנכון להעיר כי השאלה ההלכתית המועלית לפנינו מעוררת עניין.

18. התורה מכנה את דייני ישראל בשם "אלהים". כך בפרשת משפטים כתוב "אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל-הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו" (שמות כ"ב 7-8). מושג זה הוא מושג מושאל לדיינים כאשר לשון "אלהים" משמע דיינים מומחים, כשם שנאמר על משה רבינו "ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז 1) ורש"י מפרש על אתר "שופט ורוֹדֵה". וכפי שמפרש רש"י במקום אחר שהמשמעות אלהים "מומחין וסמוכין" (בבלי, בבא קמא פד, ע"ב ד"ה "אלהים"; וראו: בבלי, גיטין פח, ע"ב: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם... לפניהם ולא לפני הדיוטות").

19. בהמשך התורה אנו למדים שוב על הצורך במתן הסמכה לבעלי סמכות שיפוטית לפי ההלכה. כך כאשר משה רבינו מקים את יהושע תחתיו להמשיך את דרכו, הוא צווה לקחת "את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו" (במדבר כז 18). וכך עשה משה: "ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה. ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה" (במדבר כז 22-23). על כך שואלת הגמרא (בבלי, סנהדרין יג, ע"ב): "בידא ממש סמכין ליה?" (האם הדיינים הסומכים צריכים לסמוך ידיהם ממש על ראש הרב הנסמך) ועל כך עונה הגמרא: "סמכין ליה בשמא (סומכים אותו בקריאת שם) קרי ליה 'רבי' ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות (קוראים לו 'רבי' ונותנים לו רשות לדון דיני קנסות)" (וראו לעניין זה: רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק ד' הלכות א-ה).

20. התואר "רבי" (או "רב") נילוה אפוא להסמכה. בתנ"ך התואר "רב" מתאר אדם בתפקיד שר או אדם העומד בראש מערכת. כך בספר ירמיהו נאמר: "וישלח נבוזראדן רב טבחים ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל" (לט 13). כמו כן, התרגום למילה "שר" בארמית הינו "רב", ובמשנה המילה "רב" משמשת גם כ"אדון" וכ"בעלים". כך למשל במסכת אבות (פא מ"ג) נאמר: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". ביטוי מעניין לכך נמצא בתוספתא (עודויות, פרק ג, הלכה ד) שבה נאמר כי (על-פי גרסת ספר הערוך ערך "אביי"): "מי שיש לו תלמידים ותלמידיו תלמידים, קורין אותו 'רבי'. נשתבחו תלמידיו, קורין אותו 'רבן'. נשתבחו אלו ואלו, קורין אותו בשמו". כלומר התואר נסוב על מידת הסמכות התורנית ועל קיומם של תלמידים שיכירו באותה דמות כרב. אדם שיש לו תלמידים שאינם סמוכים, קרוי "רבי". אדם שתלמידיו צמחו וקיבלו תלמידים משל עצמם, נקרא "רבן". אכן, "גדול מרבן – שמו". על כן היו חכמים שנקראו בשם הפרטי דווקא מפאת גדלותם (כחכמי תקופת

"הזוגות" שהסתיימה עם הלל ושמאי). אמנם היו גדולי תורה שתורתם נפוצה למרחקים, אך הם לא זכו לקבלת התואר "רבי". הדוגמאות הבולטות לכך הן התנאים בן עזאי (תלמידו של רבי יהושע בן חנניה, "תלמיד חבר" של רבי עקיבא), ובן זומא חברו, וככל הנראה הסיבה נעוצה בכך שהם לא הוסמכו בפועל (וראו בעניין זה: בבלי, קידושין מט, ע"ב; רש"י שם, ד"ה "בן עזאי").

21. ובאשר לתואר רב, לא בהקשר של בעל סמכות שיפוטית, כי אם כבעל כושר למתן הוראה הלכתית. בעניין זה כך מספרת הגמרא (בבלי, סנהדרין ה, ע"א-ע"ב):

"מאי רשותא? (מהי רשות) כי הוה נחית (כאשר ירד) רבה בר חנה לבבל, אמר ליה רבי חייא לרבי (שאל רבי חייא את רבי): בן אחי יורד לבבל, יורה? (האם יש לו רשות להורות איסור והיתר). יורה! (השיב לו רבי שיוורה). ידין? (האם יש לו רשות לדון דיני ממונות). ידין! (השיב לו רבי, שידון). יתיר בכורות? יתיר! כי הוה נחית רב לבבל (כאשר ירד רב לבבל), אמר ליה רבי חייא לרבי: בן אחותי יורד לבבל, יורה? יורה! ידין? ידין! יתיר בכורות? אל יתיר [...]."

בהמשך שואלת הגמרא:

אי גמיר, רשותא למה לי למישקל? (אם מדובר באדם מלומד, מדוע עליו להצטייד עם רשות כדי להורות). (משיבה הגמרא) משום מעשה שהיה."

הגמרא אכן מספרת כי באותו "מעשה שהיה" הורה תלמיד חכם הלכה והוביל את הציבור בהוראתו לכלל טעות. על כן כדי למנוע מצב שכזה וכדי לוודא שתלמידי החכמים לא ימעדו בלשונם, התקינו שעובר להוראת הלכה על ידם, יקבלו התלמידים הסמכה מבעל סמכות הלכתית (וראו לעניין שימוש בתואר רב לאדם שנסמך בחוץ לארץ: איגרת רב שרידא גאון, מהדורת רב בנימין מנשה לוין 125 "אגרת שנית" (תרפ"א-1921)).

22. ובדבר היקף ההסמכה לתת הוראות הלכתיות, הרמב"ם, בהלכות סנהדרין כותב כך:

"ויש להן למנות כל מי שירצו לדברים יחידים, והוא שיהיה ראוי לכל הדברים. כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה, יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר, או יתנו לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות, או יתנו רשות לזה ולזה אבל לא לדון

דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין, או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים וכן כל כיוצא בהן. וכן יש לסומכין ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן, או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה וכן כל כיוצא בזה" (שם, פרק ד', הלכה ח-ט).

היינו, ההסמכה ניתנת לפי סגולותיו ויכולותיו ההלכתיים של הנסמך. יש כאלו הנסמכים לדון דיני ממונות. יש כאלו הנסמכים לדון דיני קנסות ויש כאלו הנסמכים להורות בנושאים שונים ומגוונים. יש כאלו הזוכים לקבל מינוי של קבע ויש כאלו הזוכים לקבל מינוי זמני בלבד.

23. ובאשר למתן תואר רב לאישה. הגמרא במסכת בבא קמא (טו, ע"א) אומרת: "דבי רבי אלעזר תנא (בבית מדרשו של רבי אלעזר למדנו): 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' [שמות כא, 1]. השוה הכתוב אשה לאיש לכל הדינין שבתורה". על כך מאיר התוספות על אתר, כי ההשוואה בין איש לאשה אינה כוללת התדיינות לפני אישה (שם, תוספות ד"ה "אשר"). אכן, היו נשים גדולות בתורה אשר זכו להערכה רבה מחז"ל. ברוריה אשת רבי מאיר זכתה לתהילה רבה ולתשבחות רבות, עד כדי כך שהגמרא מספרת על אודותיה כי הייתה שונה שלוש מאות שמועות משלוש מאות חכמים ביום (בבלי, פסחים סב, ע"ב; וראו גם: תוספתא, כלים, בבא מציעא, א', ו'). ברם, נפסק להלכה כי אישה אינה יכולה לקבל הסמכה לדיינות (שולחן ערוך, חושן משפט, ז' ד'; וראו: ירושלמי, יומא פרק ו', הלכה א'; וראו לעניין דבורה הנביאה שדנה מפני שקבלו העם עליהם את הדין מפיה (חידושי הריטב"א, שבועות ל ע"א; תוספות, שם); או מפני שהיא לא שימשה כדיינת בעצמה, אלא הייתה מלמדת את הדיינים שדנו בפועל (חידושי הרשב"א, בבא קמא טו ע"א; טור, חושן משפט, ז' ה)).

24. לעומת זאת, שונים הדברים באשר למתן הוראות הלכה על ידי אישה. כך בפתחי תשובה נאמר בשם הברכ"י-יוסף כי: "אף דאשה פסולה לדון מ"מ אשה חכמה יכולה להורות הוראה" (חושן משפט, ז' ה; וראו בעניין זה: ספר החינוך, מצווה קנ"ב). אין מניעה אפוא כי אישה תורה הלכה למעוניינים בעצתה. ברם, אין בכך כדי לקבוע כי ניתן להסמיכה לעשות כן תחת תואר "רבה" (ולעניין מתן תואר "רבנית" לאשת רב, ראו: בבלי, שבועות ל, ע"ב).

25. לסיכום: המונח "רבנים" אינו כולל את מי שאינו בעל הסמכה לרבנות על ידי הרבנות הראשית. נכון להיום נשים אינן נכנסות לגדרו של המונח מפני שאין כיום מסלול באמצעותו ניתן להסמיכן ל"רבנות". זאת חרף העובדה שהן יכולות לעמוד בדרישות של

השכלה תורנית והלכתית מתאימה. כך עולה לפי פשוטו של מקרא, על פי לשונו החד-משמעית של החוק בהתאם לעמדתם של הרבנים הראשיים בעלי הסמכות ההלכתית העליונה והקשרו הכללי של המונח בחוק. פשיטא כי דברים אלה מבוססים על המצב הקיים כיום. ככל שבבוא היום תינתן אפשרות לנשים לקבל הסמכה לרבנות, תוצאה זו תשליך מיניה וביה על הפרשנות המתבקשת של החוק.

26. לאחר שהגיעה לידי חוות דעתה של חברתי, מבקש אני להוסיף מספר מילים.

אינני חולק על דברי חברתי כי מחובתה של הרבנות הראשית לפעול לטובת נשים וגברים כאחד; כי נשים רבות רוכשות כיום השכלה תורנית ברמה גבוהה ביותר; וכי טמונה תרומה בלתי מבוטלת בהשקפותיהן ודעותיהן של נשים שעולמן המקצועי והרוחני נטוע בדל"ת אמות ההלכה ובלימוד התורה. במובן הזה, מצטרף אני למשאלות לבה של חברתי בכל פה.

אולם לעניות דעתי ולהשקפתי, לפנינו הוראת חוק אשר לשונה ברורה וחד-משמעית. "רבנים" דווקא, ולא "אנשים העוסקים בדת ובהלכה". לכן אין מקום, כפי שהצבעתי, להתחקות אחר התכלית החקיקתית ואין ביכולתנו לצקת למונח זה תוכן החוטא לפרשנות הלשונית הברורה.

אעיר עוד כי על פני הדברים עולה כי גם חברתי מתקשה לשרטט את היקף הרחבת הגבולות המבוקש: האם המונח "רבנים" כולל גם נשים בעלות מעמד של "מורות הלכה" ושל מנהיגות של קהילות דתיות" (פסקה 5 לחוות דעתה); "נשות הלכה בעלות השכלה דתית ותורנית גבוהה" (שם, פסקה 24); או אף "רבניות במוסדות חינוכיים" – לכאורה גם כאלה שאינן עומדות בדרישות להשכלה תורנית גבוהה (שם, פסקה 13). זאת אף בחריגה מגבולות הצו על-תנאי שניתן בהתייחס לשקילת מינוין של נשים "העומדות בדרישות של השכלה תורנית והלכתית מתאימה". והכל כאמור כפועל יוצא מהבעייתיות ביציקת תוכן הרבה מעבר למשמעותו הלשונית הפשוטה של המונח "רבנים".

ואוסיף בשולי שולי הדברים, כי אינני סבור שהעובדה שהרבנים הראשיים לישראל אינם חייבים להיות בעלי הסמכה פורמלית לרבנות – אלא יכול להתמנות גם מי ש"המועצה קבעה שהוא גדול בתורה" לפי סעיף 5(א)(2) סיפא לחוק – כדי להשליך על ענייננו. גם חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984 (להלן: חוק בתי המשפט) קובע כי שופט בבית המשפט העליון – הערכאה הגבוהה ביותר – יכול להיות "משפטאי מובהק" אף אם אינו רשום בפנקס חברי לשכת עורכי הדין ולא עסק מעולם באחד

מהעיסוקים המנויים בסעיף 2(2) לחוק בתי המשפט (עריכת דין, שפיטה או הוראת משפטים). זאת בעוד ששופט המתמנה לכהונה בבית משפט השלום או בבית המשפט המחוזי, חייב לעמוד בתנאים אלה (סעיפים 3 ו-4 לחוק בתי המשפט). ללמדכם, כי דווקא העומד "בראש הפירמדה" של מערכת יכול לעתים להיות פטור מהדרישות הפורמליות בהן חייבים לעמוד אחרים הזוטרים ממנו.

27. והערה אחרונה לאחר שקראתי את חוות דעתו של חברי אשר ציין כי "המשפט אינו קופא על שמריו ופרשנות תכליתית 'מתאימה את החוק לשינויים החברתיים שחלו לאחר חקיקתו ולתנאי החיים הדינאמיים'". מבלי להתייחס באופן ישיר לאמור, ולכך שבמקרים רבים קשה עד מאוד להעריך מהו "שינוי חברתי" – ולא תמיד פשוט כלל ועיקר שבית המשפט יעשה כן בפרשנות חקיקתית – הרי שהמקרה שלפנינו נוגע בגרעין התפיסה ההלכתית. על כן משמעות פרשנותו של חברי היא כי יש מקום "לעדכן" את "ההלכה" (תרתי משמע) מפני שהפרשנות אינה מתיישבת עם התפיסה החברתית הרלוונטית. בעיניי כאמור, בעניין זה, ידינו כבולות.

לכן בסופו של יום, אם דעתי הייתה נשמעת, העתירה הייתה נדחית.

ש ו פ ט

השופטת ד' ברק-ארז:

1. האם נשים בעלות השכלה תורנית והלכתית מתאימה יכולות להתמנות בין ה"רבנים" ב"אסיפה הבוחרת" את הרבנים הראשיים לישראל ואת מועצת הרבנות הראשית? שאלה פרשנית זו מתעוררת על רקע הוראתו של סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ם-1980 (להלן: חוק הרבנות הראשית), המורה כי בין 150 חבריה של האסיפה הבוחרת יכללו גם "10 רבנים שימנו הרבנים הראשיים לישראל, בהתייעצות עם השר ובאישור הממשלה". חברי השופט ד' מנין משיב על השאלה בשלילה, ואילו אני משיבה עליה בחיוב.

2. חשוב להקדים ולהבהיר כי השאלה שבה אנו עוסקים היא כאמור שאלה פרשנית בלבד, הנוגעת לכשירות המועמדים שאותם יש לשקול, ולמצער לא לדחות על הסף. העתירה שבפנינו לא נסבה על כשירותה של מועמדת זו או אחרת, אלא רק על הגדרתו של המושג "רבנים" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית.

3. ניתן להבין את שורשיה של העמדה הגורסת כי המונח "רבנים", שטבול בעולמה של ההלכה, מכוון למי שקיבלו הסמכה רבנית לכל דבר ועניין (שהם, בעת הזו, במדינת ישראל – גברים בלבד). אולם, הבנה זו אינה עומדת לבדה. לצד מעמדו הדתי של מוסד הרבנות הראשית, הסדרתו היא על-פי חוקי המדינה. את המונח "רבנים" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית יש לפרש גם בהקשרו המשפטי. רבנים אלה הם חברים באסיפה הבוחרת, שחברים בה גם נציגי ציבור, ושאינה גוף הלכתי אלא גוף הממלא תפקיד ממלכתי מובהק. זאת ועוד: מונחים משפטיים, ולא כל שכן אלו המתייחסים למוסדות ציבוריים כמו האסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים, אמורים לשקף את מציאות החיים. כמפורט בהמשך, מציאות זו כוללת כיום את המהפכה שהתחוללה בעולם לימוד התורה לנשים, שבגדרה יש נשים רבות שהן בעלות השכלה תורנית שאינה נופלת מזו של גברים שקיבלו סמיכה לרבנות. חלקן אף ממלאות תפקידים "רבניים" בקהילותיהן. אני סבורה כי פרשנות המונח "רבנים" אמורה לשקף מציאות חיים זו. מבחינתי – על רגל אחת, זו התורה כולה, ואיך זיל גמור.

איך הגענו עד הלום?

4. בפתח הדברים ראוי לציין, כי יש להצטרף על כך שפעם נוספת הגענו למצב שבו בית משפט זה נדרש להכריע בעניין בעל חשיבות אשר אילו היה מקבל את תשומת הלב הראויה לו מבעוד מועד – כלל לא היה מגיע לערכאות. הסוגיה של מינוי נשים לאסיפה הבוחרת אינה חדשה. לפני למעלה מחמש שנים הוגשה לבית משפט זה עתירה שבה התבקש סעד דומה. העתירה האמורה נדחתה על הסף בשל השיהוי שחל בהגשתה, בהתחשב במועד הקרב לבחירות לרבנות הראשית (בג"ץ 5579/18 מרכז רקמן לקידום מעמד האישה באוניברסיטת בר אילן נ' הרבנים הראשיים לישראל (14.8.2018) (להלן: בג"ץ 5579/18)). עם זאת, חשיבות הסוגיה התבררה כבר אז, וכל הצדדים המעורבים היו יכולים לשבת על המדוכה ולהסדיר את הנושא באופן מתאים, למשל על דרך קביעת מכסה למינוי של נשות הלכה לאסיפה הבוחרת. בפועל, אף יוזמה מסוג זה לא קודמה. באותה עת הסכמתי לדחיית העתירה, אך הוספתי את הדברים הבאים:

"מי שאמורים להתמנות כחברים באסיפה הבוחרת מטעם הרבנות הראשית הם אנשים בעלי השכלה תורנית הולמת. השכלה כזו נמצאת כיום גם בקרב נשים הודות למהפכה הגדולה בתחום של לימודים תורניים גבוהים לנשים, גם אם במקרים רבים ללא שימוש פורמאלי במונח 'רב'. חברי האסיפה הבוחרת אינם בעלי תפקיד הלכתי. בחירת הרבנים הראשיים ובחירת החברים במועצה הבוחרת של הרבנות הראשית אינן תפקיד הלכתי. מדובר בתפקיד ממלכתי המבוסס על מחויבות לתפקידים הדתיים של הרבנות הראשית. השלכותיו נוגעות לכל המעוניינים

בשירותי דת, ובכללן נשים. אכן, איננו מכריעים בכך כעת. ייתכן אף שלא יהיה צורך להכריע בכך בעתיד אם יבוצע תיקון מקיף יותר בחוק הרבנות הראשית. העיקר הוא בתכלית – ייצוג הולם של נשים, לא רק לטובתן הן, אלא כדי שהרבנות הראשית תיתן מענה הולם לצורכיהם של כלל המעוניינים בשירותי דת יהודיים... יש מקום להיערך בעבודה הנדרשת למתן מענה לסוגיה עד למועד הבחירות הבאות – ויפה שעה אחת קודם" (שס, בפסקה 4 לפסק דיני).

ניתן להצטער על כך שדברים אלה לא זכו לאוזן קשבת.

5. בשלב זה, לא נותר לנו אלא להכריע בשאלה הפרשנית: האם המונח "רבנים" הקבוע בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית כולל גם נשים בעלות מעמד של מורות הלכה ושל מנהיגות של קהילות דתיות? בחינת שאלה זו תיעשה בהתאם לדרכי הפרשנות המקובלות בפסיקתנו – תוך פנייה ללשון החוק, לתכליתו ולהיסטוריה החקיקתית שלו.

לשון החוק

6. דרכה של כל פרשנות להתחיל בלשון החוק, ובכך אפתח גם אני. חברי השופט מיינן מצביע על כך שהמונח "רבנים" מתייחס, לפי תפיסתה של הרבנות הראשית, למי שקיבל סמיכה לרבנות על-ידה. אולם, לאמיתו של דבר, הפרשנות הלשונית אינה תומכת בכך. לשונו של סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית אינה מגדירה את המונח "רב", וממילא אינה מציבה תנאי כשירות כלשהם, כגון עמידה במבחני הסמכה לרבנות, מספר שנות לימוד או הוראה, כהונה בתפקיד של רב קהילה או מוסד תורני וכדומה. זאת ועוד, אף שהנושא לא נדון בפנינו, ניתן לשער כי אף לפי תפיסתה של הרבנות הראשית הדרישה להסמכה מטעמה אינה אקסקלוסיבית, במובן זה שגדולים בתורה אשר קיבלו את הסמכתם בקהילות יהודיות בחו"ל וחיים כיום בישראל לא היו נפסלים על הסף כחברים באסיפה הבוחרת. נקודת המוצא היא אפוא פנייה למכנה המשותף הרחב ביותר של המונח "רב", כפי שזה התגבש לאורך הדורות – כזה המתמקד בידע תורני ומעמד קהילתי.

7. המחלוקת ביני לבין חברי השופט מיינן היא, אם כן, קודם כול מחלוקת על משמעותה של לשון החוק. אני סבורה שלשון החוק, כפשוטה, אינה מלמדת על צמצום המונח "רב" מן המשמעות הרחבה שלו בשפה העברית, באופן התוחם את גבולותיו רק למי שקיבל הסמכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית. אדרבה, מבחינה לשונית טהורה, המונח "רב" מוגדר בין היתר כ"מורה, מי שמלמד את תלמידו", וכן "תאר למורה הוראה

בישראל, חכם בתורה הממונה על הקהילה להורות בה ולפקח על חייה הדתיים" (ראו: מילון אבן שושן המרכז: מחודש ומעודכן לשנות האלפיים 894 (משה אזר עורך ראשי (2004)).

8. היעדרם של תנאי כשירות קשיחים להגדרת "רב" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית בולט במיוחד על רקע קיומם של תנאים פורמאליים מסוג זה בדברי חקיקה אחרים. כך למשל, חוק איסור הונאה בכשרות, התשמ"ג-1983 מתייחס במפורש להגדרות של "רב מוסמך", "רב מקומי" ו"רב עיר" (בסעיף 1 לחוק). דוגמה נוספת ניתן להביא מתקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר), התשפ"ב-2022 (להלן: תקנות בחירות רבני עיר) הקובעות, בתקנה 4, את תנאי הכשירות לתפקיד של רב עיר. אף בחוק הרבנות הראשית, הוא החוק שבפנינו נכללת הגדרה של "רב עיר" (בסעיף 1 לחוק), אך הגדרה למונח "רב" נפקדת ממנו. מכלל הן נשמע לאו: מקום בו המחוקק בחר שלא לפרט תנאי כשירות ברורים, לא ניתן לקרוא תנאים אלו לתוך החוק.

9. על כך יש להוסיף, כי מעבר להיעדרם של תנאי כשירות פורמאליים ביחס למונח "רבנים" בחוק שבפנינו, במהלך בירור העתירה עלה כי לפחות עד לשנת 2018 לא הוצב התנאי של הסמכה לרבנות על-ידי הרבנות הראשית לצורך מינויו של אדם כ"רב" לפי סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית. לאמיתו של דבר, כפי שהדגים העותר, חלק מהרבנים שמונו על-ידי הרבנים הראשיים לישראל כחברים באסיפה לא היו בעלי הסמכה פורמאלית לרבנות, וחלקם אף לא כיהנו כלל בתפקיד רבני. רק בעקבות העתירה הקודמת, השתנתה המדיניות בעניין זה, וראוי להטעים כי מדובר בשינוי מדיניות בלבד (להבדיל מאימוץ עמדה פרשנית המעוגנת בנהלים כתובים). חברי השופט מיינץ סבור כי אין ללמוד מההתנהלות בעניין זה בעבר. דעתי שונה. לשיטתי, אין מדובר בהתנהלות שמקורה בטעות, אלא בשיקוף של עמדה פרשנית לגיטימית – המשליכה, מטבע הדברים, גם על ענייננו. להשלמת התמונה, ראוי לציין כי לפי נוסחו של חוק הרבנות הראשית, גם הרב הראשי לישראל עצמו אינו חייב להיות בעל הסמכה פורמאלית לרבנות (בהתחשב בכך שלפי החלופה השלישית לתנאי הכשירות לכהן כרב ראשי לישראל המפורטים בסעיף 5(א)(2) לחוק, יכול להיבחר מי ש"המועצה קבעה שהוא גדול בתורה"). על רקע האמור, יש קושי בקבלת עמדת המשיבים שלפיה המונח "רבנים" כולל אך ורק מי שהוסמכו לרבנות באופן רשמי.

10. אכן, במישור המסורתי וההיסטורי "רבנים" היו בדרך כלל גברים שזכו להשכלה ישיבתית גבוהה. יתר על כן, על-פי המצב הנוהג כיום בישראל, האפשרות לגשת למבחני הסמכה לרבנות (במסלול אורתודוקסי) פתוחה לגברים בלבד. אולם, במסגרת העתירה

שבפנינו אין אנו נדרשים לשאלת ההסדרה של הסמכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית. כל שאנו נדרשים להכריע בו הוא, אם במישור העיוני, המונח "רב" הכשיר להתמנות לגוף ממלכתי (שאינו הלכתי) עשוי לכלול בתוכו, מבחינת פרשנותו המשפטית בעת הזו, גם נשים שפילסו דרך לרכישת השכלה תורנית גבוהה ואף זכו להכרה ומעמד מתאים בקהילותיהן.

11. התופעה של השכלה תורנית גבוהה לנשים כהתפתחות נרחבת בהיקפה ובעומקה היא יחסית חדשה (ראו למשל: מיכל טיקוצ'ינסקי "ותתצב אחותו מרחוק": מהפכת לימוד התורה לנשים – הדור השני" דעות 50 (2010); רותי פויכטונגר להיות ל'תלמידת חכם' - מפגש של ידע תלמודי, דתיות ומגדר בעולמן של נשים למדניות (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן, 2011); עמיה ליבליך רבות וטובות (2023) – בפרקים העוסקים בנשים המוגדרות בקהילותיהן כ"רבניות" ושייכות לציבור האורתודוקסי). לצד זאת, ולכך רלוונטיות גבוהה כאשר הדברים נבחנים במבט היסטורי, אין מדובר בתופעה שהיא חדשה בלבד. לאורך השנים, כבר מימיה של ברוריה התנאית, הצטברו תקדימים לכך שנשים, גם אם יחידות סגולה, פילסו דרך בעולם ההלכה וזכו להכרה מתאימה בקהילותיהן כלמדניות (ראו: מרגלית שילה הקול הנשי הירושלמי: כתיב למדניות מן המאה התשע-עשרה 17-20 (2003); אברהם גרוסמן חסידות ומורדות – נשים יהודיות באירופה בימי הביניים 282-289 (מהדורה שנייה התשס"א)). לענייננו, נודעת חשיבות מיוחדת לכך שלעתים הן אף זכו לתואר "רבנית". כך, ידועה דמותה של הרבנית אסנת ברזאני, שחיה ופעלה במאות השש-עשרה והשבע עשרה (ראו: אורי מלמד ורינה לויין מלמד "הרבנית אסנת – ראש הישיבה בכורדיסטאן" פעמים 82, 163 (התש"ס)). באותה תקופה לערך נודעה במזרח אירופה הרבנית רבקה בת מאיר טיקטינר, בעלת הספר "מינקת רבקה" (ראו: ימימה חובב "אישה צדקת מגדלת איש צדיק" – רבקה בת מאיר טיקטינר וספרה 'מינקת רבקה' מסכת יד 99 (2018)). מדובר במקרים שהיו ייחודיים, אך לא בלעדיים (ראו גם: David Nirenberg, *A Female Rabbi in Fourteenth Century Zaragoza?*, 51 SEFARAD 179 (1991)). ההתייחסות המוקדמת לדמויותיהן של נשים אלה כאל "רבניות" מלמדת כי המונח "רבנים" יכול לכלול בתוכו, אף מתוך תפיסה מסורתית אותנטית, מי שהתקבלו בציבור כ"רבניות".

12. הדברים מקבלים משנה תוקף בהתחשב בכך שכיום, אף בציבור האורתודוקסי במדינת ישראל מוכר השימוש במונח "רבנית" שלא על מנת לציין אשת רב, אלא אשה בעלת השכלה הלכתית, שממלאה תפקיד דתי בקהילתה. כאמור, העתירה דנן לא כוונה כלפי מינוי של נשים מסוימות לאסיפה הבוחרת, אך לצורך הדיון די להפנות לתצהירים של 12 רבניות ונשות הלכה שצורפו לעיקרי הטיעון מטעם העותר, המפרטים את השכלתן

התורנית הרחבה ואת העסקתן בתפקידים בעלי אופי תורני מובהק. מציאות זו של נשים המכונות "רבניות" כדרך שגרה, היא ראייה ניצחת לכך שהמונח "רבנים" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית יכול להתפרש כמכוון גם לנשים המשמשות בתפקיד "רב" במובן המסורתי של המילה, כלומר לאו דווקא בעל הסמכה לרבנות. תוכן החוק אמור לשקף את מציאות החיים.

13. המסקנה המתבקשת היא כי יש לפרש את המונח "רבנים" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית כמכוון למי שממלאים תפקיד רבני הלכה למעשה. בהקשר הנשי, מונח זה יכול להתייחס למורות ויועצות הלכה, לרבניות העומדות בראש קהילה (תפקיד שבו מכהנות נשים במספר קהילות אורתודוקסית בישראל), לרבניות במדרשה או במוסד אחר של השכלה תורנית גבוהה לנשים, לרבניות במוסדות חינוכיים, או לבעלות השכלה תורנית גבוהה שתתקבל על דעתם של הרבנים הראשיים. כל זאת, מבלי להידרש למחלוקת באשר לסמיכה של נשים לרבנות במסגרת המסורת האורתודוקסית (ראו: Michael J. Broyde & Shlomo M. Brody, *Orthodox Women Rabbis? Tentative Thoughts that Distinguish Between the Timely and the Timeless?*, 11 HAKIRA 25 (2011)). כפי שאסביר, עולה מהחוק כי מכסת הרבנים שימונו על-ידי הרבנות הראשית נועדה לאפשר ייצוג של בעלי ידע תורני ומעמד בעולם התורה, מבלי להידרש לשאלות פורמאליות הנוגעות לסוגיית הסמיכה.

תכלית החקיקה

14. בבואנו לבחון את תכלית החקיקה יש להידרש הן לתכלית הקונקרטיה העולה מן החוק הנדון והן לתכליות הכלליות של השיטה, ובהקשר שלפנינו – בראש ובראשונה לעקרון השוויון. לתכליות אלה אדרש כעת.

15. התכלית הקונקרטיה של ההסדר הנוגע להרכב האסיפה הבוחרת היא מתן ביטוי נאמן לקולו של הציבור הנדרש לשירותי הרבנות. האסיפה הבוחרת אינה מוסד הלכתי טהור, והרכבה נועד לאזן בין תרומתם החשובה של אנשי הלכה לבין תרומתם של נציגי הציבור. תכלית זו עולה מלשונו של סעיף 7 לחוק הרבנות הראשית, הקובע "מפתחות" באופן שמבטיח ייצוג בהיבטים שונים, לרבות מתן קול לרשויות מקומיות ולמוסדות לאומיים שונים, כמו גם לשיוך עדתי. כך עולה אף מן ההיסטוריה החקיקתית של מוסד הרבנות הראשית בארץ ישראל שעליה אעמוד בהמשך. באופן עמוק יותר, יש בכך ביטוי למסורת שהשתרשה בקהילות היהודיות לאורך השנים לרב "שקבלו הקהל עליהם" (שולחן ערוך, יורה דעה, הלכות מלמדים, רמה, כב). וכך מצאנו כי רבנים נבחרו גם על-

ידי "אסיפת בעלי הבתים" (ראו למשל: יעקב כ"ץ מסורת ומשבר: החברה היהודית במוצאי ימי-הביניים 107-111 (התשי"ח)), או על-ידי חברים חשובים בקהילה (ראו למשל: לאה בורנשטיין "מבנה הרבנות באימפריה העות'מאנית במאה הט"ז ובמאה הי"ז ממזרח וממערב א 231 (התשל"ד)). לא בכדי התייחס הרב דיכובסקי, בשעתו, ליסוד של "הסכמת הציבור" והציע כי בחירת רבנים תיעשה על-ידי שני פורומים – האחד של גדולי תורה, לרבות תלמידי חכמים שאינם רבנים רשמיים, והשני של אנשי ציבור (ראו: שלמה דיכובסקי "על הדרך הנאותה לבחירת רבנים" ברקאי א 33 (התשמ"ג)). על רקע האמור, מנקודת מבטי, יש בסיס לטענה כי הרחבת הייצוגיות של נשים באסיפה הבוחרת משתלבת בתכלית הקמתה ופועלה של האסיפה הבוחרת.

16. לצדה של התכלית הייצוגית, היא התכלית הקונקרטית של החוק, עומדת התכלית הכללית של קידום שוויון ה"מרחפת" מעל דברי החקיקה כולם. בית משפט זה פסק כבר לפני שנים רבות כי חזקה על המחוקק שלא התכוון להפלות בין גברים לנשים, ועל כן יש לתת עדיפות לפרשנות שאינה יוצרת הפליה בין המינים (ראו והשוו: בג"ץ 153/87 שקדיאל נ' השר לענייני דתות, פ"ד מב(2) 275, 221 (1988); בג"ץ 953/87 פורז נ' ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב(2) 309, 333 (1988) (להלן: עניין פורז)). בענייננו, הפרשנות הלשונית שהצעתי למונח "רבנים" בסעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, באופן שכולל בו גם נשים בעלות רקע תורני והלכתי מתאים, מקבלת משנה תוקף נוכח ההעדפה הפרשנית לפרשנות מקדמת שוויון.

17. עקרון השוויון חל, ככל שאינו נסתר במפורש, גם ביחס לחקיקה המסדירה מינויים לתפקידים בעלי היבטים דתיים. כך נפסק אף בעניין פורז, שנסב על החלטתה של מועצת העיר תל אביב למנות גברים בלבד כנציגיה באסיפה הבוחרת רב עיר. באותה עת, תקנות בחירות רבני עיר, התשל"ה-1975, שמכוחן נבחרה האסיפה הבוחרת, לא כללו כל הוראה באשר לכשירות להיבחר כחבר בה, פרט לקביעה שמחצית מנציגיה של מועצת הרשות המקומית באסיפה הבוחרת יהיו אשכנזים ומחציתם האחרת ספרדים, והוא הדין בנציגי המועצה הדתית. בהתייחס לתכלית חקיקתו של חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], התשל"א-1971 ולתקנות האמורות, נקבע כי המחוקק ביקש לשמור על עקרון השוויון, וכי החלטה שלפיה לא ישתתפו באסיפה הבוחרת נשים, בשל היותן נשים, אינה עולה בקנה אחד עם עיקרון זה. עוד נקבע בנסיבות אותו עניין, כי החשש של מועצת העיר שעמד בבסיס ההחלטה שלא למנות נשים לאסיפה הבוחרת – פן מועמדים למשרת רב עיר לא יציגו את מועמדותם לתפקיד – הוא בבחינת שיקול זר, ואין הרשות השלטונית רשאית להתחשב בו. כפי שהבהיר גם חברי השופט מינץ, המקרה שבפנינו מורכב יותר, מאחר שבענייננו אין מדובר במינוי של נציגי מועצת הרשות המקומית, אלא במינוי של

”רבנים” שנעשה על-ידי הרבנים הראשיים. אולם, ההשוואה לעניין פורז בהקשר הנוכחי מתמקדת אך בתפיסה שעקרון השוויון חולש על פרשנותם של דברי חקיקה, לרבות דברי חקיקה שיש להם השקה לתחום שירותי הדת.

18. תקדים רלוונטי נוסף לענייננו הוא זה שנפסק בכג”ץ 8213/14 כהנא-דרור נ’ השר לשירותי דת (15.8.2017). באותו עניין, בית משפט זה הכיר בכך שאת אחד התנאים שנקבעו למינוי מנהל בתי הדין הרבניים – כשירות לתפקיד רב עיר – יש ליישם על בסיס התחשבות בהשכלה תורנית מקבילה, באופן שפתח את הדלת לכהונה של נשים בתפקיד. עוד נקבע, כי התפקיד של מנהל בתי הדין הרבניים הוא מינהלי-אדמיניסטרטיבי במהותו, ולא תפקיד דתי. בשינויים המחויבים, הדברים יפים גם לענייננו. כהונה באסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים מחייבת אמנם, מטבע הדברים, היכרות מעמיקה עם העולם הדתי והרבני, על-מנת לבחון את כישורי המועמדים לאשורם ולהעריך את מידת התאמתם לתפקיד, אך הדעת נותנת (ואף לא נטען בפנינו אחרת) שאין היא מצריכה כשירות לפסוק הלכה. למעשה, אף חברי השופט מיון מסכים לכך שהתפקיד אינו מצריך ”יישום ישיר של דין דתי או הלכתי” מצד חברי האסיפה הבוחרת (ראו בפסקה 13 לפסק דינו). על כן, גם במקרה זה, אין כל מניעה שבדין (האזרחי או הדתי) למנות אישה כחברה באסיפה הבוחרת, ככל שתמצא ראויה לתפקיד.

מבט היסטורי על בחירת הרבנים הראשיים

19. משנה חיזוק לדברים עולה מעיון היסטורי בחקיקה הקשורה למוסד הרבנות הראשית לישראל. זה מעלה כי עוד מראשית הדרך, המינויים לאסיפה הבוחרת נועדו לבטא ייצוג מהימן של הציבור היהודי בארץ ישראל, שיש לו עניין במוסד הרבני, מבלי להידרש לסוגית הסמיכה לרבנות.

20. שורשיה של החקיקה בנושא נטועים עוד בתקופת המנדט שבה הותקנו ”תקנות הקובעות את שיטת הבחירות או המנויים של מועצת הרבנות הראשית. לשכות הרבנות הראשית ורבני הקהלות” בשנת 1936 (ע”ר תוס”ב 582, 198). לפי תקנות אלה בחירת החברים לאסיפה הבוחרת נעשתה על-ידי ועדת בחירות שמחצית מחבריה מונו על-ידי מועצת הרבנות הראשית והמחצית השניה על-ידי הוועד הלאומי. כבר באותה עת חלק מן החברים נועדו להיות ”רבנים” וחלקם נציגי קהילות. אולם, את ההחלטה על מינוי ה”רבנים” מתוך הרשימה שגיבשה מועצת הרבנות הראשית קיבלה ועדת הבחירות שמנתה כאמור גם נציגים של הוועד הלאומי. עוד יש לציין כי תנאי לכך שאדם שאינו רב יוכל להתמנות כנציג של הוועד הלאומי היה ש”יתן הצהרה בכתב לוועד הלאומי שבה

יאשר את עמדתו החיובית לדת ישראל". זאת ועוד, אותן תקנות ציינו כי רשימת הרבנים תורכב מ"רבנים נושאים משרות רבנות בפועל בארץ, דהיינו: חברי משרד הרבנות בארץ, רבני הקהלות, דיינים ומורי-הוראה" (כאמור בתקנה 2). ניסוח זה מלמד על גישה פונקציונאלית ומרחיבה ביחס להגדרת המונח "רב". לימים, כאשר נבחר הרב יצחק נסים לתפקיד הרב הראשי לישראל בשנת 1955 והועלתה בעניינו הטענה שלא היה "רב" במובן של אותן תקנות, דחה אותה בית משפט זה על בסיס אותה גישה מרחיבה. השופט מ' זילברג הסביר באותו עניין כי הרב נסים היה לבטח "מורה-הוראה" וכי "מובנה של מלה זו ודאי אינו מצומצם לפסיקת דינים בעניני איסור והיתר בלבד, או למשרה הרשמית של 'רב שכונה' וכדומה" (ראו: בג"ץ 29/55 ד"ר נ' שר-הדתות, פ"ד ט 997, 1003 (1955)).

21. החקיקה הישראלית בנושא התפתחה בהדרגה. כתוצאה מכך, במהלך השנים חלו שינויים גם בבסיס החקיקתי להקמת האסיפה הבוחרת, וכך השתנו הפרטים, אך לא העקרונות הבסיסיים: האסיפה הבוחרת עודנה מורכבת הן מ"רבנים" והן מנציגי ציבור. חוק מועצת הרבנות הראשית (בחירות) (הוראת שעה), התשכ"ג-1963 ששימש כחוק מסמך כללי, הורה על התקנת תקנות בנושא, ובהתאם הותקנו תקנות הבחירות למועצת הרבנות הראשית, התשכ"ג-1963. תקנות אלה הורו על הקמתה של אסיפה בוחרת המונה 75 רבנים ו-50 נציגי ציבור. באותה עת, ה"רבנים" שנבחרו כנציגים באסיפה הבוחרת, שלא היו בעלי תפקידים כרבני ערים או במועצות הדתיות, מונו על-ידי שר הדתות (5 רבנים) ועל-ידי ועדת הבחירות (5 רבנים נוספים). ההרכב הנוכחי של 150 חברים באסיפה הבוחרת, מהם 80 "רבנים" ו-70 נציגי ציבור, אומץ בחוק הבחירות למועצת הרבנות הראשית, התשל"ב-1972, וזה הוחלף בהמשך, בשנת 1980, בחוק הרבנות הראשית.

22. במסגרת העיון ההיסטורי, יש מקום להדגיש כי בניגוד לתמונה המוצגת על-ידי המשיבים, לאמיתו של דבר לא קיימת מסורת מבוססת של מינויים לאסיפה הבוחרת על-ידי הרבנים הראשיים דווקא. למעשה, השקפתם של הרבנים הראשיים ביחס להגדרת המונח "רב" לא תמיד הייתה שיקול מכריע במינוי החברים ה"רבנים" לאסיפה הבוחרת. ההיסטוריה החקיקתית של חוק הרבנות הראשית מלמדת כי הסמכת הרבנים הראשיים למנות עשרה "רבנים" לאסיפה הבוחרת היא התפתחות מאוחרת יחסית. נוסחו המקורי של החוק הפקיד את מינוי ה"רבנים" לפי סעיף 7(8) לחוק בידי שר הדתות. רק בשנת 2004 סמכות המינוי הופקדה בידי הרבנים הראשיים, כחלק משורת תיקונים שנועדו להתאים את חוק הרבנות הראשית לביטולו של משרד הדתות (ראו: חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון), התשס"ד-2004. ראו גם: הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון),

התשס"ד-2004). עוד יש לציין, כי הפן הציבורי של מינוי ה"רבנים", באופן שחורג מן ההקשר הדתי הטהור, מתבטא בכך שבנוסחו העדכני החוק מורה כי ההחלטה על המינוי אמורה להיעשות "בהתייעצות עם השר ובאישור הממשלה".

לב העניין: נשים בעולם התורה

23. כפי שכבר ציינתי, ניתן להתרשם כי הרכבה של האסיפה הבוחרת, בין במתכונתה ההיסטורית ובין במתכונתה הנוכחית, נועד לייצג קבוצות רבות בקרב האוכלוסיה היהודית הדתית בישראל. מסקנה זו נלמדת הן מאופיים של בעלי התפקידים הממלכתיים שחברותם באסיפה הבוחרת מתחייבת על-פי הוראות החוק והן מהכוונה לתת ייצוג רחב לבני תורה. כיום, לא יכולה להיות מחלוקת על כך, שעולם לומדי התורה ומורי ההלכה כולל גם נשים, וממילא יש טעם בהכללתן בגוף המשפיע על זהותם של הרבנים הראשיים ועל הרכבה של מועצת הרבנות הראשית. אין צריך לומר, כי הבחירה ברבנים הראשיים משפיעה באופן מובהק גם על נשים כחלק מהחברה הישראלית בכלל, והדתית בפרט. כך, בכובעו של הרב הראשי כנשיא בית הדין הגדול הוא דן ומכריע בשאלות רוחב הקשורות למסורבות גט, עניין המשפיע באופן מהותי על זכויותיהן של נשים. בנוסף בכובעו כנשיא מועצת הרבנות הראשית, הרב הראשי נותן חוות דעת הלכתיות בעניינים שונים, לרבות ענייני כשרות, היתרי נישואין, ענייני גיור, מקוואות ועוד, שמשפיעים על חייהן של נשים באופן יום-יומי לא פחות מאשר על חייהם של גברים.

24. אם כן, הדרישה למנות רבניות, נשות תורה והלכה, לאסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים אינה דרישה המונעת מטעמים עקרוניים של שוויון בלבד. לאמיתו של דבר, היא נטועה עמוק במישור המעשי. רבניות ונשות הלכה, נשים שעולמן המקצועי והרוחני נטוע בלימוד התורה, צפויות לתרום למגוון הדעות וההשקפות שיש להן רלוונטיות לבחירתם של הרבנים הראשיים, דווקא מתוך עולמן התורני. תובנה זו ממחישה היטב כי העמדה הפרשנית שבה אני מצדדת אינה מבקשת לבטל את השיקול הדתי-הלכתי כשיקול מוביל. הקביעה כי המונח "רבנים" כולל בתוכו גם "רבניות" שהן נשות הלכה בעלות השכלה דתית ותורנית גבוהה לא נועדה "לחלן" את המינויים או לרמוז על פשרה בדרישות הדתיות ביחס אליהם. ההיפך הוא הנכון: היא מבטאת את שייכותן המלאה של נשים לעולם התורה, ואת יכולתן לתרום ולהעשיר אותו, מתוך הידע התורני וההלכתי שצברו בלימודיהן ומניסיון חייהן. בחירתן של נשים במשבצת הרגילה של "נציגות ציבור" לפי סעיף 8 לחוק הרבנות הראשית אינה נותנת מענה מספק לערך חשוב זה.

25. נוכח כל האמור לעיל, איני רואה מוצא מקבלת העתירה. אין מדובר חלילה בהחלטה של "נגד" מוסד הרבנות הראשית או הרבנים הראשיים עצמם, אלא בהחלטה של "בעד" – בעד מתן קול גם לנשים העוסקות בלימוד התורה והמחויבות אף הן, ברוח ובחומר, לעולם ההלכה.

26. חשוב לחזור להדגיש כי עמדתי אינה מבטלת את שיקול הדעת ההלכתי של הרבנים הראשיים בהחלטתם על המינוי עצמו, ובפרט בכל הנוגע לזהות הפרסונלית של מי שעתידיים או עתידות להתמנות לאסיפה הבוחרת. למעשה, גם הצו על-תנאי בתיק זה ניתן במתכונת המכבדת שיקול דעת זה – כל שנאמר בו הוא שעל הרבנים הראשיים לשקול מינוין של נשים בעת שהם עורכים את המינויים לאסיפה הבוחרת. זאת ועוד: החלטה על מינוין של נשות הלכה במשבצת של "רבנים" אינה מחייבת את הרבנים הראשיים לאמץ עמדה הרואה בהן "רבנים" לכל דבר ועניין – אלא רק לצורך מינוי חברים לאסיפה הבוחרת, שהיא כאמור גוף בעל תפקיד ממלכתי רשמי, שאינו מוסד הלכתי כשלעצמו.

27. לו תישמע דעתי נורה אפוא על כך שהצו על-תנאי יהפוך למוחלט במובן זה שייקבע כי אין מניעה למינוי נשים בגדר מכסת ה"רבנים" לפי סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, ככל שהן בעלות רקע תורני והלכתי מתאים לצורך התפקיד. בדיון שהתקיים בפנינו הובהר כי הרבנים הראשיים אינם מצדדים במינוין של נשים לאסיפה הבוחרת במסגרת המינוי של "רבנים". אולם, עמדתם זו גובשה על יסוד ההנחה המשפטית שהם רשאים לדחות על הסף את האפשרות של מינוי נשים. לגישתי, הנחה משפטית זו אינה יכולה עוד לעמוד. לו תתקבל דעתי, פסק דיננו יהא אפוא בעל אופי הצהרתי, וניתן יהיה לצפות כי הרבנים הראשיים ישקלו את המינויים שעליהם הם מופקדים בהתחשב באמור בפסק דיננו זה.

במבט לעתיד

28. יש להודות על האמת. גם קבלת העתירה לא תשיג שוויון מלא. חוק הרבנות הראשית מציב משוכות ומגבלות משמעותיות על השתלבות מלאה של נשים במוסד האסיפה הבוחרת ובמינויים לתפקידים רבניים. אולם, אין בכך כדי לייתר את החשיבות הנודעת להשגת שוויון באותם מקומות שבהם היא אפשרית ואף נדרשת לפי פרשנותו

הנכונה של החוק (ראו והשוו: בג"ץ 3856/11 פלונית נ' בית הדין השרעי העליון לערעורים, פסקה 27 (27.6.2013)).

29. מכל מקום, אפילו תתקבל הפרשנות שהוצגה כאן – הדרך לייצוג הולם של נשים באסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים עוד ארוכה ורבה. רוב החברים באסיפה הבוחרת הם בעלי תפקידים המנויים בחוק, ומשמעות הדברים היא "הכתבה" של רוב גברי מובהק. מבין 150 חברים באסיפה הבוחרת 80 הם רבנים (על-פי הפירוט המופיע בסעיף 7 לחוק הרבנות הראשית), ואפילו היו ממנים הרבנים הראשיים 10 נשים על מכסת ה"רבנים" הכללית, לא היה בכך כדי לקרב את הרכבה למצב של ייצוג הולם המניח את הדעת. כפי שצינתי בפסק דיני הקודם בנושא (בג"ץ 5579/18), פתרון מתאים יותר לבעיה שבפנינו הוא תיקונו של חוק הרבנות הראשית עצמו. תיקון כזה יוכל לקבוע מכסות מתאימות למינוין של נשים. אילו כך היה נעשה, הדבר היה תורם לייצוג נשים באסיפה הבוחרת, ובה בעת מצמצם את תחום החיכוך עם ההחלטה על מינוי החברים מטעם הרבנים הראשיים, באופן שהיה מיטיב עם הכול. הדבר לא נעשה עד עתה, ויש להצטער על כך. ניתן אך לקוות שפסק דיננו זה יתרום להעלאת המודעות לנושא ולקידום חקיקה מתאימה. לא עלינו המלאכה לגמור.

30. לא למותר לציין, כי לאורך השנים הוכנסו תיקונים בחקיקה המסדירה את השתתפותן של נשים בבחירת בעלי תפקידים המכהנים במוסדות דתיים אחרים בישראל. בשנת 2013 תוקן חוק הדיינים, התשט"ו-1955, כך ששוריינו 4 מקומות לנשים בוועדה לבחירת דיינים (מתוך 11) (ראו: סעיף 1 לחוק הדיינים (תיקון מס' 26), התשע"ג-2013), ובתיקון נוסף משנת 2021 שוריינו 5 מקומות לנשים (מתוך 13) (ראו: סעיף 1 לחוק הדיינים (תיקון מס' 29), התשפ"א-2021). הסדר רלוונטי נוסף הוא תקנה 8(ב)(3)(א) לתקנות בחירות רבני עיר הקובעת כי מחצית מנציגי הציבור הנבחרים לאסיפה הבוחרת את רבני הערים במועצות המקומיות יהיו "רבנים הנושאים במשרות רבניות בעלי מעמד ציבורי בתחומי הרשות המקומית, ובכלל זה רבני שכונות, רבני קהילות, ראשי מוסדות תורניים בתחום הרשות המקומית, נשות הלכה או נשים העומדות בראש מוסדות תורניים המצויים בתחומי הרשות המקומית" (ההדגשה הוספה – ד' ב' א'). דרך החקיקה עודנה פתוחה גם בהקשר שבפנינו – ובנקודה זו אני מסכימה עם חברי השופט מינץ.

31. עם חתימה, אבקש לחזור על דבריי בפסק דיני הקודם בנושא זה, שניתן לפני כחמש שנים. שם התייחסתי לחובתן של נשים בקיום מצוות עשה מסוימות, על-אף שהזמן גרמן, מאחר ש"אף הן היו באותו הנס", והוספתי:

"בשינויים המחויבים אפשר לומר גם כאן: הנשים החפצות בשירותי דת ובלמוד תורה הן חלק מהנס של התחדשות עם ישראל בארצו. ראוי שיינתן לכך ביטוי גם באסיפה הבוחרת של הרבנות הראשית" (בג"ץ 5579/18, בפסקה 5 לפסק דיני).

ש ו פ ט ת

השופט י' עמית:

1. הגדרת השאלה שבמחלוקת יכולה להאיר את דרכנו. השאלה שלפנינו אינה אם "רב" לפי סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, התש"ם-1980 (להלן: החוק) יכול להיות גם אישה, אלא אם "רב" הוא רק מי שהוסמך לרבנות. חברי משיב על כך בחיוב, חברתי משיבה על כך בשלילה, ובמחלוקת שנפלה בין חבריי, אני מצטרף לדעתה של חברתי, השופטת ד' ברק-ארז.

2. ענייננו בפרשנות סעיף 7(8) לחוק. חברי פותח את הילוכו הפרשני באומרו כי "הפרשנות הבסיסית והפשוטה של המונח 'רבנים' על פי תפיסת עולם הלכתית אורתודוקסית כפי שנתפסת על ידי הרבנות הראשית, היא מי שהוסמך לרבנות על ידי הרבנות הראשית". חברי ממשיך את הילוכו בציינו כי "נקודת המוצא היא כי בית משפט זה אינו נכנס לנעלי הרבנות הראשית כבעלת הסמכות ההלכתית העליונה". וחברי מסיים את הילוכו הפרשני באומרו כי "כך עולה לפי פשוטו של מקרא, על פי לשונו החד-משמעית של החוק, בהתאם לעמדתם של הרבנים הראשיים בעלי הסמכות ההלכתית העליונה והקשרו הכללי של המונח בחוק" (הדגשות הוספו – י"ע).

אלא שבדרך פרשנית זו יש הנחת מוצא שהיא גם נקודת הסיום, ולפיה עמדתה של הרבנות הראשית ושל הרבנים הראשיים היא הקובעת את פרשנותו של החוק. ולא היא. פרשנות החוק מסורה לבית המשפט, וכמו כל מלאכת פרשנות, נדרשים אנו ללשון החוק ולתכליתו הסובייקטיבית והאובייקטיבית. אף איננו מדברים בענייני הלכה ואיסור והיתר, באשר האסיפה הבוחרת אינה גוף הלכתי אלא גוף הממלא תפקיד ממלכתי מובהק. אין איסור הלכתי על אישה להיות בוחרת וניתן לקיים את שירותי הדת גם אם נשים משתתפות בגוף הבוחר.

לטעמי, הן לשון החוק והן תכליתו מובילים למסקנה אליה הגיעה חברתי, ומשום סד הזמנים, אקצר בדברי.

3. לשון החוק: אכן, כאשר מדברים אנו על רב פוסק הלכה, הכוונה על פי רוב היא לרב שהוסמך לרבנות. ברם, על פי הפרשנות הרגילה והפשוטה, הביטוי "רב" לא מתפרש בציבור כמי שבידו תעודת סמיכה לרבנות. התואר "רב" משמש בשפת היום-יום, בין היתר, למי שנתפס כתלמיד חכם; מורה בישיבה או בכולל; בעל סמכות רוחנית; בעל סמכות תורנית; צדיק; עסקן שמסור לענייני קודש ועוד. זו הפרשנות הרגילה והפשוטה של הביטוי בשפה העברית, זו הלשון המקובלת והרגילה של בני האדם וחזקה היא שהמחוקק מתכוון למשמעות הטבעית של המילים בהן הוא משתמש (השוו: רע"ב 534/19 זיאדה נ' מדינת ישראל, פסקה 46 לפסק דינו של השופט א' שטיין (20.8.2019)). דווקא הפרשנות של חברי היא שיוצקת תוכן חיצוני ללשון החוק הפשוטה, באשר לשיטתו "רב" הוא רק מי שהוסמך לרבנות.

כלל פרשנות: הכלל הקבוע בסעיף 6 לחוק הפרשנות, התשמ"א-1981, ולפיו "האמור בלשון זכר – אף לשון נקבה במשמע, וכן להיפך".

חזקה פרשנית: כפי שבא לידי ביטוי בחוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951, וחזקה על המחוקק שלא בא לפגוע בשוויון (ראו, לדוגמה, ע"מ 4105/09 עיריית חיפה נ' עמותת העדה היהודית הספרדית בחיפה, פסקה 25 (2.2.2012)). חזקה על כל דבר חקיקה שתכליתו להגשים את עקרונותיה של השיטה ולקדם זכויות אדם (ראו, לדוגמה, בג"ץ 693/91 אפרת נ' הממונה על מרשם האוכלוסין במשרד הפנים, פ"ד מז(1) 749, 764 (1993)). במקרה דנן, חזקה שהמחוקק לא בא לפגוע בעקרון השוויון ולהוציא מתחולת החוק נשים בעלות מעמד של מורות הלכה ומנהיגות קהילות דתיות.

חזקה פרשנית ומתן משקל לפרקטיקה נהוגת: עד להגשת העתירה הראשונה בשנת 2018 הרבנות הראשית לא הציבה תנאי של הסמכה לרבנות ונבחרו כ"רבנים" גם מי שלא הוסמכו לרבנות. זו הייתה הפרקטיקה הנהוגת משך שנים רבות, והלכה עמנו כי יש לתת משקל, לפחות מסוים, לפרקטיקה שעל פיה פעלה הרשות (ראו, לדוגמה, דנג"ץ 10190/17 מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון נ' עליאן, בפסקה 24 לפסק דינה של הנשיאה א' חיות והאסמכתאות הרבות שם (9.9.2017)). זו הייתה העמדה הפרשנית האותנטית של הרבנות הראשית מזה שנים רבות, והעובדה כי שינתה כעת את טעמה על רקע הגשת העתירה, אינה משליכה על פרשנות החוק. אדרבה, דווקא הפרשנות הנוכחית של הרבנות הראשית יוצקת תוכן חדש למילה "רב", וכלל נקוט בידינו כי "כָּל הַמְשַׁנֶּה - יָדוּ עַל תַּחְתוֹנָה" (בבא מציעא ו ב).

פרשנות לאור דברי חקיקה אחרים ב"סביבה" המשפטית של החוק: על כך עמדה חברתי בפסקה 30 לפסק דינה, שם סקרה את תיקוני החקיקה המסדירה השתתפות נשים בבחירת בעלי תפקידים במוסדות דת.

התכלית הסובייקטיבית: זו נלמדת מההיסטוריה החקיקתית והרקע ההיסטורי ועל כך עמדה חברתי, ולא אחזור על הדברים.

התכלית האובייקטיבית: פרשנות החוק אינה קופאת על שמריה ופרשנות תכליתית "מתאימה את החוק לשינויים החברתיים שחלו לאחר חקיקתו ולתנאי החיים הדינאמיים" (אהרן ברק פרשנות במשפט – פרשנות החקיקה 264-267, 603-604 (התשנ"ג) (להלן: ברק, פרשנות החקיקה); בג"ץ 5158/21 גורטלר נ' שר הרווחה, בפסקה 5 לפסק דינה של השופטת ג' כנפי-שטייניץ והאסמכתאות שם (28.12.2023)). לא מעמד האישה הלמדנית ומורת ההלכה לפני עשרים ושלושים שנה כמעמדה בימינו-אנו, ועל כך עמדה חברתי ולא אאריך.

חזקת תכלית: אין חולק כי קולן של נשים ראוי להישמע גם בפן הדתי-הלכתי, שהרי חמישים אחוז מהציבור הנזקק לשירותי דת הם נשים, כך שהייצוג של נשים יהודיות באסיפה הבוחרת נדרש הן בפן הציבורי והן בפן הדתי-הלכתי. ואכן, גם חברי השופט ד' מינץ, מסכים כי ההסדר הנוכחי, לפרשנותו-שלו, מעורר קושי, מאחר שהגוף הבוחר צריך לייצג את האוכלוסייה היהודית על כל גווניה, לרבות נשים. חזקת-תכלית עמנו, שתוצאה בלתי ראויה עלולה להעיד על פרשנות מוטעית (ברק, פרשנות החקיקה, עמ' 605-607). ובכלל, "השופט אינו רשאי לגלות שוויון נפש למצב דברים שבו תכלית החקיקה אינה מתגשמת. עליו לעשות מאמץ פרשני להגשים את תכליתה של החקיקה" (בג"ץ 4562/92 זנדברג נ' רשות השידור, פ"ד נ(2) 793, 811 (1996); ברק, פרשנות החקיקה, עמ' 100).

אבני דרך בפסיקה: "מזן המפורסמות כי מערכות דתיות הן שמרניות, במיוחד בכל הנוגע למעמד האישה; אך משוכות אלה נעברו במרוצת השנים" (בג"ץ 8213/14 כהנא-דרור נ' השר לשירותי דת, פסקה כ"ד (15.8.2017) (להלן: עניין כהנא-דרור)). חורשים אנו בשדה שכבר נחרשו בו תלמים, והכיוון מזה שנים רבות הוא חד-סטרי. החל מבג"ץ 153/87 שקדיאל נ' השר לעניני דתות, פ"ד מב(2), 221 (1988); דרך בג"ץ 953/87 פורז נ' ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב(2) 309 (1988); בג"ץ 3856/11 פלונית נ' בית הדין השרעי העליון לערעורים השרעי לערעורים (2013); וכלה בעניין כהנא-דרור שם נקבע כי

הביטוי "אדם הכשיר להיבחר רב עיר", לצורך סעיף 13 לחוק הדיינים, התשכ"ט-1969 יכול לכלול גם אישה לתפקיד מנהל בתי הדין הרבניים.

גם בעניין כהנא-דרור נטען על ידי הרבנים הראשיים, כי המדובר בתפקיד דתי, ולכן אין מקום למינוי אישה. למרות שזו הייתה תפיסתם של הרבנים הראשיים, בית המשפט דחה פרשנות זו בציינו כי "הבהרנו, כי איננו רואים את תפקיד מנהל בתי הדין כתפקיד דתי או שיפוטי". לדידי, התוצאה שם יפה גם לענייננו, שמא על דרך של קל וחומר. תפקיד מנהל בתי הדין, הגם שהוא תפקיד מינהלי, מצריך היכרות גם עם עולם התוכן של בתי הדין, ואילו בענייננו, מדובר אך בבחירה של חברים לאסיפה הבוחרת מבין המועמדים למועצת הרבנות הראשית ולתפקיד הרבנים הראשיים.

4. לסיכום, יפים לענייננו דבריו של השופט א' רובינשטיין בעניין כהנא-דרור: "כאן אין עסקינן באידיאולוגיה מגדרית פלונית או אלמונית, ואפילו לא בשויון במתכונתו הבסיסית" (שם, פסקה כ). לשונו של החוק על פי פשוטו, ההיסטוריה החקיקתית והרקע ההיסטורי, הפרקטיקה שנהגה עד לשנת 2018, והתכלית של החוק – כל אלה מביאים אותי למסקנה כי אין ליתן פרשנות מצמצמת למונח "רב" כמתייחס רק למי שהוסמך לרבנות.

5. סוף דבר שיש לעשות את הצו על תנאי למוחלט, כך שעל הרבנים הראשיים לשקול מינוין של נשים במסגרת 10 הרבנים על פי סעיף 7(8) לחוק.

ש ו פ ט

הוחלט כאמור בחוות דעתה של השופטת ד' ברק-ארז בהסכמת השופט י' עמית כנגד דעתו החולקת של השופט ד' מיןן, שעל הרבנים הראשיים לשקול מינוין של נשים לפי סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, התש"ם-1980 ככל שהן עומדות בדרישות של השכלה תורנית והלכתית מתאימה. בנסיבות העניין, אין צו להוצאות.

ניתן היום, ד' בשבט התשפ"ד (14.1.2024).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט